

Abiaturuak eta helburuak

Nondik abiatu... Non burutu... Bide bat dauka Herri honek ebakitzekoa: Euskararen normalbidea.

Abiaturuek eta *helburuek* markatzen dute ibilbidea bera: Euskararen normalkuntzarako plangintza eta politika.

Lau ideia giltzarrizko hauen inguruan taxaturik dago lehen parte hau:

— Euskararen aldeko herri-dinamika: horren protagonismoa eta koordinazioa, bere hizkuntza nazionalaren defentsan.

— Euskararen normalkuntzaren zelai zabala eta horretarako plangintza orokorraren eta politika gidatuaren beharra.

— Normalkuntzaren helburua: Euskararen berreskurapen osoa, ordezkapen-prozesua gainditzeko eta elebitasunaren lilura baztertzeke. Euskaraz bizi izateko!

— Euskal Herri zatikatuaren egoera legala eta administratiboa, eta horren aldatu beharra, euskararen plangintza bideratzeko eta burutzeko.

1. EUSKARA ETA HERRI-DINAMIKA: EKB

1.1. Herriarena da Euskara

Euskal Herriarena da euskara. Oinarri soziolinguistikoaz eta filosofikoaz gain, frogagarri historiko sendoa du baieztapen horrek.

Erabiltzen duen giza elkartearena da hizkuntza. Honek egiten du komunitatea; komunitatea da bere hizkuntzaren jabe. Herriaren eta hizkuntzaren sinbiosi hori nabarmena gertatzen da gure Herriaren izenean bertan: *Euskal (=euskaradun) Herria*. Esanahi etnologikoa du hor Herriak.

Baina Herriak badu esanahi soziologikoa ere; klase herritarrak adierazten ditu: Botere ekonomiko, politiko eta sozialik ez duten klaseak, alegia. Populua hitzarekin berdintzen da orduan Herria. Adiera hori ematen diogu bereziki hemen Herria hitzari. Euskara zaindu eta lantzearen eginkizun historikoa Herriarena edo Popularen izan da, agintaritzza eta administrazio publikoaren inolako babesik gabe; areago, horren eta boteredunen hizkuntz politikaren kontra.

Eusko Jaurlaritzaren 1980-1984 *Egitamua*-n bertan baieztatzen da horixe: «Hasta el momento actual, el movimiento cultural y educacional vasco se ha apoyado casi exclusivamente en la iniciativa entusiasta de los ciudadanos. Carente de medios, carente de las infraestructuras mínimas, enfrentándose tantas veces con la hostilidad del mundo oficial, ha constituido una auténtica acción popular, presentándose, por encima de las diferencias ideológicas, como una constatación y una reivindicación permanente y fundamental de la identidad del Pueblo Vasco» (70. or.). Euskal kulturari buruz orokorki esaten denak areago balio du noski euskarari buruz.

Azken hogeitabost urteotan bereziki agertu du bere protagonismoa euskararen aldeko herri-mugimenduak, hainbat talde, elkarte eta erakundetan eratu denak: Aldizkariak, editoriak, ikastolak, gaueskolak, UEU, AEK, unibertsitateko EKM eta EKTak; euskararen aldeko manifestaldiak, kantaldiak, bertso-jaialdiak, ibilaldiak, etab. Euskal kultur sailen arabera, bai herri eta bai auzo mailan mila organismo herritar sortu eta eratu da, euskararen eta euskal kulturaren defentsarako eta eragintzarako. Zalantzarik gabe, herriari zor zaio euskararen biziraupena. Fun-tsezkoa izan da herri-dinamika, euskararen kontrako erasoei jar-kitzeo.

L.-J. Calvet soziolinguistaren baieztapena nabarmenki sendotu da euskarari dagokionez: «la disparition d'une langue (la glotto-phagie réussie) ou son contraire dépendent de nombreux facteurs non linguistiques, en particulier des possibilités de résistance du peuple qui parle cette langue» (*Linguistique et colonialisme*, Payot, 1974, 81. or.). Herriaren jarkierak eutsi dio bizirik euskarari.

Herria da, beraz, bere hizkuntzaren subjektua. Baina maila ezberdinak ditu subjektutasun horrek:

- Hizkuntzari buruzko jarrera ona
- Hizkuntzaren ezagutza
- Hizkuntzaren erabilera
- Hizkuntzari buruzko eragiletza

Diktadura amaitu ondoren, Euskal Kontseilu Nagusian aurrenik, Eusko Jaurlaritzan ondoren, eta azkenik udaletan (K.A.koetan) indar abertzaleak nagusitzeak, euskararen alorrean, esperantzaren iturria zabaldu zuen. Hasiera-hasieratik, Euskal Herriko indar politikoak, euskararen aldeko proklamazioak egiteari ekin zioten maila guztietan, baita asmo onak agertzeari ere. Bazirudien, ordurarte herriak bakarrik eraman zuen euskararen aldeko zama, orain administrazio publikoaren eta herriaren artean eramango zela, eta, beraz, aurrerakada handia gertatuko zela.

Bost urte badira Autonomi Estatutua onartu eta ondoriozko euskal administrazioa abiatu zela; geroagokoa da Nafarroako gobernu. Zertan geratu dira azken bost urteotan euskararen defentsarako eta berreskurapenerako herriaren «erresistentzia» eta ekin? Zertan Euskal Herriko erakunde politiko eta sozialen hitzak eta «asmoak»? Zertan gelditu da herriaren erantzuleak?

Hemengo agintari berrien deklarazioei begiratzen badiegu, behin eta berriro berretsi dute herriaren protagonismoa. Lehen aipaturiko *Egitamua*-n, 115. orrialdean, honako hau dago idatzirik: «En Euskadi se da con fuerza una actividad inmensa popular y participativa de estos grupos culturales privados, especializados en general en la práctica de actividades muy concretas (...). Estas organizaciones populares y autogestionarias, han tenido y siguen teniendo un protagonismo decisivo en la conservación y en el robustecimiento de la identidad colectiva». Areago, 169-171. orrialdeetan honako printzipio politiko hau dago aldarrikaturik: «En el campo cultural, toda manifestación ha de estar controlada por su depositario, es decir, el pueblo; el pueblo no puede admitir injerencias extrañas que pretendan regular la conservación, reconquista, fomento y desarrollo de su propia cultura».

Horrelatsuko deklarazioak maiz samar entzun ditugu geroztik ere euskal agintari politikoen aldetik, bereziki euskararen defentsari eta normalkuntzari begira.

Deklarazio eta printzipio horiek eta guzti, nabaria izan da nola moteldu den euskararen eta euskal kulturaren aldeko herri-dinamika azken bost edo sei urteotan, nahiz eta hainbat ekintza herri-tar antolatu; kontrako erasoei erantzuteko eta gutxieneko eskabide batzuri tinko eusteko indarra eta bizkortasuna ez dira behar beste-koak izan.

Euskal kultur talde, elkarte eta erakunde herritarren indargal-tzean, moteltzean eta desagertzean nabarmendu da bereziki feno-meno hori. Euskal Herriko erakunde ofizialek euskararen eta euskal kulturaren «administrazioa» beren esku hartu dutenetik, herriaren erresistentzi ahalmen hura txikiagotu egin da. Oso kez-kagarri da hori.

Zergatik gertatu da, ordea? Hiru arrazoi aurki daitezke:

- Herriak bere protagonismoaren jabetasuna galdu du, erakunde ofizialen eskuetan utziz bere erantzukizuna, euskararen defen-tsari eta berreskurapenari dagokionez. Hainbat herritarrek euskal administrazio autonomoan ipini du bere uste osoa alor horri buruz.
- Indar eta organizazio sozial eta politiko gehienek, errealismo berriaren izenean edo, atzera jo dute euskarari eta euskal kultu-rari buruzko beren eskabide eta eskaintzetan.
- Agintari politikoeak eta administrazio publikoak herri-mugi-mendua eta -dinamika kontrolperatu nahi izan dituzte, kultur talde, elkarte eta erakunde herritarrekiko mesfidantzazko eta ordezkapenezko politika ezarriz, horiek bultzatu eta koordina-tu beharrean, *Egitamua*-n bertan, 103. orrialdean adierazten zenez.

Azterketa soziologikoak saiatu dira azken urteotan herrian euskarak duen egoera eta harrera, baita horren aurrerapena nahiz atzerapena aztertzen. Bi puntu nabarmendu behar dira horietako gehienetan: a) Euskararen berreskurapen-prozesua ez dela oraindik abiatu; gehienik ere, ordezkapen-prozesuari nolabait eus-tsi besterik ez zaiola egiten. b) Herriaren subjektutasuna agertzen deneko mailei begiratuz, alde nabarmena dagoela batetik besterako ehunekoetan; euskararen normalkuntzaren eta berreskurapenaren aldeko jarrera ona nabarmenki erortzen da euskara ikasi nahira eta horren ezagutzara igarotzean, eta askoz gehiago euskararen erabi-lerara igarotzean. Azken azterketetako baten arabera, Gipuzkoan

bertan % 58k badaki, jakin, euskaraz; baina % 26k ere ez du normalean erabiltzen.

Bestalde, azterketa soziologikoen herritarren jarrera, ezagutza eta erabilera aztertu ohi dituzte, baina ez horien *eragiletza* (eskabi-dea, lana, militantzia, borroka), euskararen normalkuntzari eta berreskurapenari dagokienez.

Azken batean, euskararen eta euskal kulturaren subjektu pasibo bihurtu dute herria administrazio publikoak eta azterketa soziologikoen. Subjektu aktiboa izan behar du, ordea, bere protagonismoa benetakoa izango badu.

1.2. Herriaren protagonismoa suspertzeko eta eratzeko bidean

Euskararen defentsarako herriaren protagonismoa bizkortzeko eta eragiletza antolatzeko sortu zen EHE (Euskal Herrian Euskaraz), orain dela sei urte, herritarren asoziazio gisa.

Alderdi politikoen gain baldin badago ere, garbi ikusten du EHEk, euskararen borroka funtsean arazo politikoa dela eta ez «linguistikoa hutsa»; horren irtenbidea, beraz, bakarrik ez bada ere, neurri handi batez, politikoa dela; hau da, Euskal Herriak askatasunaren bidean gero eta lorpen handiagoak eskuratzen dituen heinean, gero eta erabaki politiko garrantzitsuagoak hartzeko eta praktikara eramateko aukera izango duela pentsatzen du; euskararen alorrean zer esanik ez.

Horregatik, Euskal Herriko alderdietan eta administrazio publikoan eragina izan nahi du, beren eguneroko politikan lehen mailako nazio-arazotzat har dezaten euskararena.

Alderdi politikoak, Euskal Herriko projektua —kapitalista/sozialista, nuklearra/antinuklearra, etab.— lortzeko, gaurtik borrokatzen ari diren bezala, Euskal Herriak euskalduna ala eralduna izan behar duen gaurtik definitzea eta horren arabera borrokatzen hastea eskatzen du EHEk. Beste arazoek askatasuna edo iraultza lortu arte itxaron ezin badezakete, euskarak ere ez.

EHEren ustez, egin behar den lehenengo gauza zera da: jasaten ari garen eraso ideologikoaren aurrean, eraso kontraideologikoa prestatzea. Eraso ideologikoarekin batera praktika politikoa dago. Diru-laguntzarik eza, edo horren eskasia, erakunde herritarren

kontra erakunde paraleloen eraiketa, marko juridiko egokiaren falta: gertaera horiek, maila altuan ezarritako politika zehatz baten ondorioak dira; politika horren atzean, berriz, ideologia garbi bat azaltzen da: euskararen arazoa nola likidatu ez dakiten indar batzuren agerpen, eta euskara folklore mailan eduki nahi duten indar politikoek jokabide gisa.

EHErekin batera, AEKk ere lan eskergea egin du euskararen aldeko herri-presioa eta antolaketa sendotzen eta bultzatzen, bai ekintza lokal edo nazionalen bidez, mintzaelkarteen bidez, etab. EHEk Bizkaian beste herrialdeetan baino zabalkunde murriztagoa izan badu, gehienbat funtzio hori AEKk bete duelako izan da. Beti, biak elkarri lagundu izan diote.

Bi erakunde horiek hartu dute, beraz, nagusiki, herri-presioaren zama beren gain, eta ongi hartu ere. Ezin dezakegu ahantz, euskararen errebindikazioa kalean mantendu dutenak bi erakunde horiek izan direla azken urteotan, askotan errepresioaren zigorra eta kartzela jasateraino.

Bi eratara egin da presio hori: eskabide konkretuen inguruan: ETB Euskaraz, Plangintza orokorra, «Euskara benetan gure Udaletan», etab., batetik; euskara orokorki erebindikatuz, bestetik: Korrika, AEKanpada, etab. antolatuz. Herri eta eskualde ezberdinetako euskararen normalkuntzaren aldeko ekintzak oso garrantzizkoak izan dira era berean.

Azken aldian, berriz, herri-mugimenduaren dinamika berri baten aurrean kausitzen gara. Hainbat herritan eta auzotan —AEK edo EHE inguruko erakundeetako jendeek bultzatuta gehiengotan— organismo berriak eratu dira, bi erakunde horietatik kanpo geratzen zen eta euskal kulturaren eta euskararen alde lan egiteko prest dagoen jende-multzo zabala koordinatzeko asmoz. Horrela, herritarren sektore euskaltzaleak biltzen dituzten erakundeak sortu eta eratu dira (sektore zabalak, partehartzaileen leku sozialari nahiz ideologiari begiratur). Filosofia eta jokabide horien adierazgarri da *Arrasate Euskaldun Dezagun* (AED) erakunde herritarra.

Filosofia eta zabaltasun berdintsuz euskararen aldeko talde herritarrak sortu eta antolatu dira azken aldian beste hainbat herritan eta auzotan ere: Getxon, Hernanin, Barakaldon, Andoainen, Zumarragan, Urretxun, Lasarten, etab., lehendik funtzionatzen ari ziren EHE taldeez gain. Fenomeno «berri» horren adierazgarri esperantzakoa izan zen iazko abenduan Durangon egindako batzarrea, non talde eta erakunde horietako ordezkariak elkartu bait ziren, euskararen aldeko herri-mugimendua eta koordinazioaren

egoera eta etorkizuna aztertzeko. Euskararen aldeko erresistentzia eta eragintzarako mugimendu berri garrantzizkoa dela esan behar da.

1.3. EKB (Euskarazko Kulturaren Batzarrea)

Orain dela bi urte kaleratu zen EKB (Euskarazko Kulturaren Batzarrea), euskalgintzan eta euskal kulturgintzako sail ezberdinetan diharduten talde, elkarte eta erakunde herritarren koordinaziorako. *Euskararen normalkuntzaren aldeko Agiri* batean eman zituen orduan bere izateko arrazoiak; besteren artean, zera dio Agiriak: «Herritarrena, Herri osoarena da Euskara. Funtsean berak bakarrik salba dezake bere hizkuntza nazionala. Herriak berak hartu behar ditu bere eskuetan hori defenditzeko tresnak, eta hori normaltzeko bideak ireki». Bide horiek irekitzeko, berriz, koordinazioaren premia aldarrikatu zuen.

1984eko uztailaren 21ean Iruñean emandako *Manifestua*-ren zazpigarren puntuan honela lotu zituen indar herritarren mobilizazioa eta koordinazioa: «Euskararen normalkuntza eta berreskurapen osoa bideratzeko eta tinko aurrera bultzatzeko, Herriaren jaberazpenarekin batera, horren mobilizazioa behar-beharrezkoa ikusten dugu; baina guztion funtsean dago kulturgintzan diharduten talde, elkarte eta erakunde herritarren koordinazioa».

1.3.1. Aurrehistoria

EKBren asmoa ez zen kezka erabat berrititik sortu. Bazuen bere aurrehistoria, diktaduraren garaian herrian sorturiko eta bizkorturiko kultur talde, elkarte eta erakundeak bateratu eta koordinatu nahian egindako ahalegin eta urratsetan.

Ahalegin horietako batzu aipatu besterik ez dugu egingo: 1976an euskararen ofizialtasuna eskatuz egindako eta zabalduko Agiria eta sinadura-bilketa; urte berean, UEUK bultzaturik, Durangon egindako batzarrea; euskal kultur talde eta sailetako elkarte eta erakundeak elkartzeko eta koordinatzeko egindako bilerak, Euskal Herri osoko kultur indar handia eratu nahian: Nafarroatik etorri zen azken asmo hau, eta bertatik eragin zitzaion bereziki; izena ere eman zitzaion: *Etxepare*. Baina garai hartako gorabeherak zirela tarteko, hutsegin zuen ekinaldi hark.

Asmo eta ekinaldi horiek aparte, euskarazko kulturako talde eta elkarte herritarrak eta sailak elkarrengandik bereiz ibili dira gehienetan, bakoitza bere lanari eta dinamikari eutsiz, bakoitza bere arazoei erantzunez eta bere eskakizunak aurrean ipiniz.

Kultur indar herritarren sakabanatzea eta koordinaziorik eza ekarri du guztiorrek, batez ere euskararen normalkuntzaren aldeko lan eta borrokari begira.

Kezka eta asmo horien haritik bideratu zen EKB. Herri-mugimenduaren tradizioa bere egiten du EKBk, eta aurrera jotzeko koordinazio-zerbitzu bihurtu nahi luke.

Denok jabeturik gaude, euskararen aldeko herri-mugimenduaren bidegurutze batean gaudela, eta garbi dakusagu behar-beharrezkoa dela herri-dinamika horretan diharduten kultur sail guztietako talde, elkarte eta erakunde herritarren bateratzea, euskararen normalkuntzarako bidetan.

1.3.2. EKBren asmoa, helburua eta ihardunbidea

Euskal kulturaren diharduten sail ezberdinetako talde eta elkarte herritarren topagune eta elkargunea izan nahi du EKBk, guztien *koordinaziorako zerbitzu* gisa. Inolako talde politiko nahiz soziali ez zaio lotzen, eta ez du izan nahi inola ere oinarriko organismo herritarren ordezkoren bat edota guztien gainekoren bat.

Euskararen defentsa, berreskurapena eta normalkuntza eta euskal kulturaren eragintza dira EKBren helburuak. Horiek zehaztuz, berriz, eta horiek bideratzeko, lautan banatzen ditu bere ihardunbideak:

- *Gizartearen jaberazpena*: Euskarak duen esanahiari eta balioari buruz, gizartearen kontzientzia sortu, indartu eta hedatzea, Euskal Herriaren hizkuntza nazionala denez; eta era berean, horren egoera larria salatu eta euskal herritar bakoitzaren eta guztion eginkizuna nabarmentzea.
- *Ekintza bateratua*: Euskal kulturako sail, talde eta elkarte herritarren kultur ekintzak bultzatzea eta laguntzea; eta guztiorien indarrak bilduz, zenbait ekintza batean antolatu eta bideratzea.
- *Eskakizunak*: Kultur fronte herritar eta bateratu gisa, erakunde ofizialen eta indar sozial eta ekonomikoen aurrean, eskakizunak ipintzea eta bultzatzea era koordinatu eta bateratuz: horrela, euskal kultur sail bakoitzaren eta talde nahiz elkarte herritar

bakoitzaren eta euskal kultura osoaren interesak zainduz eta babestuz.

- *Plangintza orokorra*: Euskal Herriko erakunde ofizialei euskararen berreskurapen osorako eta normalkuntzarako plangintza orokorra eskatuz batera, plangintza hori lantzean eta finkatzean partehartzeko kultur indar, talde eta elkarte herritarren eratzea.

1.3.3. EKBren erakundea

Erakunde irekia da EKB. Euskal kulturari lanean eta eragintzan ari den edozein talde, elkarte eta erakunde herritar sar daiteke koordinazio-zerbitzu horretara. Hiru baldintza dira funtsean bete beharrekoak:

- EKBren abiaburu eta helburuak onartzea, bereziki bere Agirian, Manifestuan eta bestelako dokumentuetan agertu dituenak.
- Koordinazio-zerbitzuaren funtzionamendurako kuota ordaintzea, EKBk berak erabakiko duen eran.
- Elkarteko edo erakundeko kulturagintzan eta kultur eragintzan euskara erabiltzea, EKBren barne-araudiak eskatzen duen neurrian, Euskal Herriko zona linguistiko ezberdinen arabera.

Euskal Kultur talde, elkarte eta erakunde herritarren «konfederazio» zabal gisa eraturik dago EKB. Ez da, beraz, lagunbanakoen mailako asoziazioa, nahiz eta atxekimendu, laguntza eta lankidetzaren pertsonalak ere onartu; funtsean, ordea, edonolako barne-egitura duten eta auzoaren, udalaren edo eskualdearen, nahiz kultur sail jakinen baten barruan aipaturiko helburuekin eta aipaturiko baldintzen pean diharduten organismo herritarrak bateratzen dira EKB «konfederazioan», horiek lurralde mailan nahiz kultur sail mailan egin ditzaketen koordinazioak errespetatuz eta bultzatuz; areago, horietan oinarrituz.

Bi ardatz ditu, beraz, EKBren erakundeak:

- *Kultur sailak*. Euskararen defentsa eta hedapenari begiratuz eta euskal kulturako sailak kontutan edukiz, honela daude banaturik oraingoz EKB barruko euskarazko kultur sailak: Eskola – Unibertsitatea – Helduen Alfabetatze/Euskalduntzea – Liburugintza – Antzerkia – Prentsa – Irratia/Telebista – Bertsolaritza – Zinema – Administrazioa – Euskararen modernizazioa – Euskal Herriaren Euskaraz. Beste sail batzu antolatuta gabe daude oraindik EKBren barruan: hala nola, Kanta eta Disko, edota Idazleena.

Kultur sail horietako talde eta elkarteak sailaren barrutik koordinatzen saiatu da EKB, beste sailekiko lotura bideratzeko baldintza gisa.

- *Herri eta auzoetako euskal kulturako organismoak.* Kultur sail ezberdinetako lagunak eta taldeak koordinatzen ditu EKBk herri eta auzo mailan. Horrelako hainbat «EKB» sortu eta eratu dira azkenaldi honetan, lehen ikusi denez.

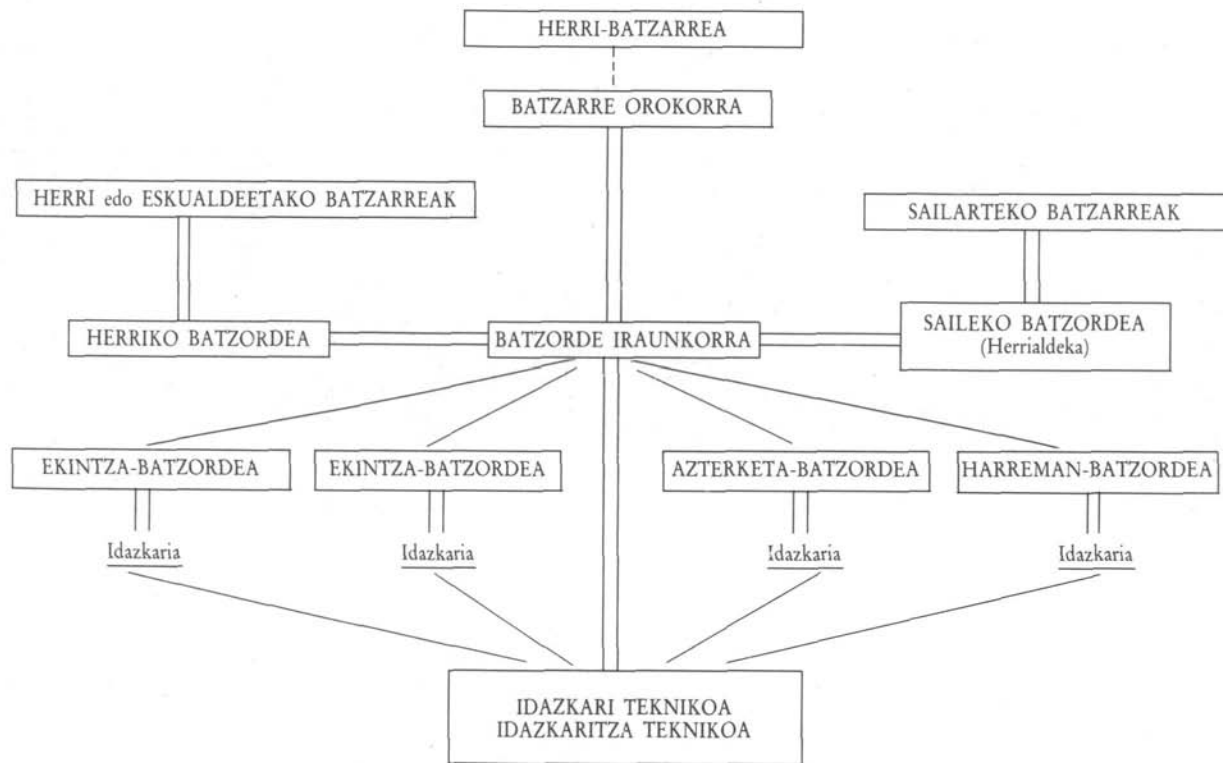
Bi ardatz horien arabera, ondoan eskaintzen da, era grafikoz, EKBren antolamendua. Bertan nabarmen geratzen dira, batetik, antolamendu «horizontala» edo herri, auzo eta eskualde mailakoa (ezkerretara), eta, bestetik, antolamendu «bertikala» edo kultur sailen arabera (eskuinetara). Alde bietako batzordeak Batzorde iraunkorrean, Batzarre orokorrean eta Idazkaritza teknikoan bil-tzen dira.

1.3.4. Bi urtetako bidea

Bi urte ditu EKBk. Orain arteko lanik nagusiena, koordinazio bera oinarritzea, zabaltea eta sendotzea eta horretarako zerbitzua eratzea izan da. Aipaturiko hiru mailetan landu da koordinazio hori:

- *Kultur sail bakoitzean:* Bertako baseko organismoen harremana eta lankidetzaz bultzatu da, euskararen normalkuntzari begira. Sailetako bilera ugari egin da bide horretatik. Hala ere, sail guztietako koordinazioa ez dago berdin landua. Oraindik bide luzea dago horretan irekitzeko.
- *Kultur sailen artean:* Gero luzeago aipatuko den Dossierreko lankidetzaz gain, sail guztietakoen hiru batzarre egin dira: Eibarren, Iruñean eta Durangon, koordinazio orokorra definituz eta sakonduz joateko.
- *Herri eta auzoetako kultur sail ezberdinetako* talde eta elkarten artean: Herri eta auzoetako EKB izeneko edo bestelako koordinazioak eta guztiorien arteko harremana bultzatu dira. Durangon egindako batzarrearen ondoren, horien ekintzen dossierra bildu da, buletin bat argitaratzea bideratu da, eta bigarren batzarre orokorra egin da, koordinazio horien «filosofia», eraketa eta ekinbidea aztertzeko.

EKBren helburuak lortzeko bidean, berriz, kulturako edo kaleko ekintza global eta espezifikorik ez du antolatu Batzarreak; sail bakoitzak antolaturiko ekintzetan partehartzera bultzatu ditu beste sailak. Bere urteroko ekintza global eta nagusizat, berriz, *Euskararen Eguna* onarturik, definiturik eta programaturik dauka.

Beste helburuei begira, honako lanok egin ditu:

- Gizartearen jaberazpenerako, prentsako bi kanpaina moduko eraman ditu aurrera: 1983an kulturaren sailez-saileko Euskararen egoeraren eta dinamikaren hainbat arazo harrotu ziren, 26 artikulutan. 1984ean, berriz, beste artikulua-sail bat argitaratu zen, Iruñeko Batzarrearen aurretik, Koordinazioaren arrazoiak, asmoak, helburuak, etab. aztertuz, batetik, eta zenbait kultur sailetan Euskara normaltzeko EKBren planteamendua agertuz, bestetik.
- Euskararen normalkuntzarako plangintza orokorra bideratzeko, berriz, hasieratik hartu zuen asmoa EKBk, euskal kultur sailen arteko dossierra lantzekoa. Bi urtetan zehar egindako lanaren laburpena eskaintzen da, hain zuzen, oraingo dossier honetan.

Ikusten denez, euskal kultur indar herritarren koordinaziorako prozesua luzea eta etengabea da. EKB ez da dagoeneko amets hutsa, ezta asmo soila ere; baina ez da erakunde burutu eta itxia ere. Projektu bideratu bat da; bertan eskua hartzera deiturik daude asmo eta bide horiek koordinazio baten barruan irekitzen saiatu nahi duten talde, elkarte eta erakunde herritarrak.

2. EUSKARAREN NORMALKUNTZA ETA PLANGINTZA: EKBren DOSSIERRA

EKBren lanbideetako bat zera izan da: Euskal kulturaren sail ezberdinetako euskararen normalbidea aztertzea: Euskararen egoera eta dinamika, arazo bereziak, politika egokia, etab. Azterketa horren bidez, berriz, *Euskararen normalkuntzarako plangintza orokor eta sektorialaren oinarriak* (abiaburu, helburu eta ardatz nagusiak) adierazi nahi izan ditu. Lan horren fruitua eta sintesia da dossier hau.

Beharrezkoa deritzagu euskararen normalkuntza eta plangintza nola ulertzen ditugun eta dossierraren asmoa zein den zehazteari.

2.1. Euskararen normalkuntza

Bi erataria uler daiteke hizkuntzaren (euskararen) normalkuntza: 1) Euskararen arautzea (edo arauzkotzea), euskal gizartean eta

Herrian betetzea eskatzen zaizkion funtzioak betetzeko egoeran ipiniz. Horixe da normalkuntzaren esanahai hertsia. 2) Euskara gizarte eta Herri honen hizkuntza *normal* bihurtzea: hau da, edozein gizarteren hizkuntza ofizialak eta edozein Herriren hizkuntza nazionalak dituen funtzio normalak betetzea. Hitz batez, euskara «hizkuntza minorizatua» izatetik ateratzea, horrek gaurko euskal gizartean bete behar dituen funtzio sozial eta kulturalak zabalduz eta bete eraziz.

Bigarren esanahi hori du bereziki gure artean euskararen normalkuntzak. Horrelaxe ulertzen du *Euskararen erabilkera arauzkotzeko legea*-k ere. Honela dio R. Ninyoles soziolinguistak bere *Idioma y poder social* liburuan: «... No es posible estudiar tal aspecto [hizkuntzaren normalkuntza] sin descubrir sus múltiples implicaciones sociales. La normalización no significa sólo el hecho de “dar normas” lingüísticas, establecer una gramática razonable, una fonética aceptada y un léxico. El término mismo sugiere el hecho inseparable de poner “a nivel normal” una lengua: situarla en pie de igualdad respecto de las otras, en un mismo plano. La normalización está, pues, destinada a abolir el marco diglósico» (85. or.).

Lau alderdi nagusi ditu hizkuntzaren normalkuntzak:

- lexiko-gramatikala edo estandarizazioa
- kultural-linguistikoa edo medernizazioa
- sozio-linguistikoa edo funtzionalkuntza
- juridiko-instituzionala edo ofizialkuntza

Lau alderdiok hizkuntzaren normalbidearen benetako koordenatuak gertatzen dira, elkarrengandik bereizezinak. Hitz laburrez, banan-banan adieraziko dugu horietako bakoitzaren esanahia, batez ere euskarari begira.

2.1.1. Hizkuntzaren estandarizazioa

Hizkuntzaren normatibizazioa ere esaten da. Hizkuntz eredu edo «standard» bat lantzea da estandarizazioa, edozein hizkuntzak dituen hainbat forma ezberdinen artean. Funtsean ortografiako, fonetikazko, morfologiazko eta sintaxizko arauak edo «normak» finkatuz egiten da hori.

Hizkuntzaren normalkuntza da estandarizazioaren helburua. R.L. Ninyoles, *Idioma y poder social*: «Entiéndese, casi por definición, que la estandarización de una lengua se hace para normali-

zar y extender sus usos (formalizados) en una nación-estado». Hizkuntzaren egoera dialektala gainditzera dator estandardizazioa.

Hainbat dialektotan banaturik badago, berriz, hizkuntza —Euskara bezala—, orduan horren *batasuna* egitera dator estandardizazioa. Ez, ordea, beste gain-dialekto artifizialen bat sortzera.

Hizkuntzaren estandardizazioak edo batasunak xede politiko-nazionala izan ohi du, hau da, hizkuntz komunitate batua oinarritzea eta finkatzea. «Estandarización o normativización tiene como finalidad convertir un conjunto de hablas, más o menos diferenciadas, en lengua nacional» (*Ibid.*). Horregatik, gaur euskararen estandardizazioa edo batasunaren bidea zalantzan ipintzea, Euskal Herriaren batasun-bide nazionala bera zalantzan ipintzea da. Herri honen batasun nazionala aitortzen eta bultzatzen duten indar politiko, sozial eta kulturalak daude bereziki behartuta euskararen batasuna onartzera eta bultzatzera.

2.1.2. Hizkuntzaren modernizazioa

Euskara modernotzeko oinarria da euskararen estandardizazioa. Honela definitu du F.X. Karam-ek hizkuntzaren modernizazioa: «Zibilizazio modernoak eskatzen duen komunikazio-moldea posible egingo duen lexikoa eta berbaldi-modua sortzea» («Toward a Definition of Language Planning», in FISHMAN, J.A. (ed.): *Advances in Language Planning*, The Hague, Paris-Mouton 1974). Era berean, bi alderdiok egozten dizkio Ch. A. Ferguson-ek hizkuntzaren modernizazioari: a) Hiztegia aberastea, b) berbaldimota eta estilo berriak garatzea.

Hizkuntzaren «kulturazko normalkuntza» da modernizazioa: hau da, kultura modernoaren alderdi eta maila guztien adierazpide eta sorbide izateko gaitzea hizkuntza.

Bestetara esanda, hizkuntza tradizionala hizkuntza moderno bihurtzea da: Gaurko kultura unibertsala eta gizartearen biziera osoa adierazteko gauza izango den hizkuntza: zientzia ezberdinak, teknika modernoak, administrazioa —publikoa eta pribatua—, filosofia, arteak, kirolak, gizarte-biziera osoa egoki adierazteko gaitzea da hizkuntzaren kultur normalkuntza.

Euskarari dagokionez, modernizazioak hura gaurko gure Herri honen kultur hizkuntza bihurtzea adierazten du: hau da, kultu-

ra modernoak gaurko gure Herri honetan dituen alor eta maila guztietarako euskara gaitzea. Euskal Herriaren gaurko kultura, ordea, hiritarra, industrial, tekniko eta zientifikoa da.

Euskararen modernotzeak lau alor handi bederen baditu:

— **Literatura:** Literatur forma berriak erabiltzeko eta bilatzeko gauzatuz joan behar du euskarak; erabiliaren erabiliaz gauzatu da, ordea. Literatura modernoa lantzea eta hori sustatzea eskatzen du horrek.

— **Komunikabideak:** Gaurko komunikabide sozial guztietara iritsi behar du euskarak: Irratia, telebista, prentsa (baita egunerokoa ere): hor ere euskarak bere gaitasuna lortuz eta egiaztatuz joan beharra dauka.

— **Administrazioa eta merkataritza:** Gaurko Euskal Herrian mundu berri bat ireki zaio hor euskarari; horretarako gaitu gabe dago, erabili izan ez delako. Behar-beharrezkoa da administrazio-ko eta merkataritzako euskara lantzea eta modernotzea.

— **Zientziak, arteak eta teknikak:** Euskara tekniko-berezi-tuaz mintzatzean, alor honetakoaz ari gara bereziki; horietako sail bakoitzean eta guztietan dago euskara gaurkotu eta gaitu beharrean, benetan kultura modernoaren jabe eta adierazpide egingo badugu.

2.1.3. Hizkuntzaren funtzionalkuntza edo sozialtzea

Normalkuntzaren aurreko bi ardatzek horren lehen adierari begiratzen diote bereziki: hau da, hizkuntza bera gaitzeari. Beste bi ardatzok, berriz, normalkuntzaren bigarren adierari dagozkio zuzenkiago: hau da, alderdi sozio-linguistikoari.

Hemen esaten dugun funtzionalkuntzak edo sozialtzeak hauxe adierazten du: Komunitatean edo gizartean hizkuntza bati egozten zaizkion komunikazio-funtzioak betetzea. Eta normalkuntzaren ardatz funtsezkoa denez funtzionalkuntza, esan daiteke, hizkuntza nazional eta ofizialak egoera normalean betetzen dituen funtzio sozialak hizkuntza minorizatuak betetzea dela horren funtzionalkuntza edo sozialtzea.

Hiru urrats ditu normalkuntza sozio-linguistikoak: gizartearen jaberazpena, bere hizkuntzari buruz; hizkuntzaren ezagutza, herritar guztien aldetik; hizkuntzaren erabilera gizarte-bizitzako alor eta maila guztietan: familian, lanean, kalean, irakaskuntzan, ko-

munikabide sozialetan, administrazioan, gizarte-zerbitzuetan, etab.

2.1.4. Hizkuntzaren ofizialkuntza

Hizkuntzaren ofizialkuntza ez da bakarrik gizarte jakin batean hori ofizialtzat edo ofizialkidetzat aldarrikatzen duen legea ematea. Prozesu soziolinguistikoa da ofizialkuntza. Hura debekatua, baztertua edo arazo pribatua izatetik, arazo publikotzat hartzera pasatzeko bidea da orokorki ofizialkuntza; zehazkiago, hizkuntza jakin bati administrazio publikoaren eta bestelako organismo sozial publiko nahiz pribatuen aldetik onarpen ofiziala ematea, eta horren arabera erabiltzea.

Hala ere, ez da aski ofizialpena era abstraktuz aldarrikatzea; lehen aipaturiko Ninyoles soziolinguistak dioenez, «no es suficiente declarar que esta o aquella lengua es oficial; los límites de la oficialidad han de ser también fijados por la definición de su estatus legal y la delimitación de su área de aplicabilidad».

Ofizialpenak berez ekarri behar du legeen, dekretuen eta arauen bidez hizkuntza ofizialaren ezagutza eta erabilera —maila ofizialekoa— zehaztea, bai eta hori zaintzeko eta lantzeko erakunde eta instituzioak babestea.

2.2. Euskararen normalkuntzarako plangintza

Badira hamar urte, Siadecok eskema bat zabaldu zuela, honelako titulua zeramana: «Euskara erabiltzearen normalizapenari begira geroko plangintza batetarako oinharriak». *Euskararen liburu zuria* izenekoaren eta *Euskararen soziolinguistika azterketa*-ren ondoren, trilogiaren hirugarrena izan behar zuen beste horrek. Siadecok bere ezina aitortu zuen plangintza hori egiteko, eta «euskal aginte politikoa»ri utzi zion eginkizuna.

Honela aurkeztu zuen orduan bere eskema: «Azken urteotan asko erabili dugu gure artean, Euskararen plangintzaren arazoa. Hizkuntzaren normaliztapen bidean abiatu gaudenez gero, hizkuntza beraren edo linguistika alorrean lortzen ari garen batasunarekin batera hizkuntzaren normaliztapen politiko eta sozial bategararako plangintza baten beharra garbi ikusten dugu».

Geroztik kezka sakona izan da euskalgintzan eta euskal kultur-gintzan diharduten guztientzat, eta etengabeko eskabidea euskal aginte politikoari begira. EHEk mila bider gogoratu izan du plangintza orokorraren beharra. EKBk ere bere lehen agirian ideia nagusitzat ipintzen du asmo eta eskabide berbera.

Estatu modernoek beren esku hartu izan dute hizkuntzaren plangintza eta proiektu politikoaren parte garrantzizkoa izan dute hizkuntzarena.

Hizkuntzazko aldakuntza gidatuaren bi adar nagusi bereizi ohi dituzte soziolinguistek: hizkuntza jakin bati berorren barne-alderditik begiratzen diona, batetik; eta hizkuntzari, gizarte-fenomenoa denez, begiratzen diona, bestetik.

Euskarari begira hizkuntz plangintzaz mintzatzen garenean, horren normalkuntzarako plangintzaz dihardugu, euskara hizkuntza minorizatua delako gaur. Normalkuntza esatean, berriz, lehen aipaturiko horren bi adierak hartzen ditugu. Euskararen plangintzak, Euskal Herriko hizkuntza minorizatua izatetik, hizkuntza normaldua izatera eramateko plangintza besterik ez du esan nahi guretzat.

Badira, ordea, indar sozial eta politikoak gure artean, euskararen normalkuntzaren kontzeptua bera ukatu edo gutxietsi egiten dutenak; nolabaiteko hizkuntz «liberalismoa»-ren izenean ukatzen dute, hain zuzen, edonolako hizkuntz plangintza Euskal Herriarentzat. Gaur, ordea, euskararen normalkuntzarako plangintza ukatzea erdararen erabateko nagusitasuna ezartzea besterik ez da, eta horretarako mendeetan zehar eraman den hizkuntz plangintza eta politika burutzea. Azken batean, euskararen heriotza erabakitzea eta erdarazko «elebakartasuna» betikotzea gure Herrian.

Berriro errepikatu beharra dago: behar-beharrezkoa eta larria da euskararen normalkuntzarako plangintza sektoriala eta orokorra.

2.2.1. Plangintzaren bi alderdiak: *Corpus-a* eta *Status-a*

Hizkuntzaren normalkuntzaren bi esanahien arabera, euskararen normalkuntzarako plangintzak ere bi alderdi ditu: *Corpus-arena* eta *Status-arena*.

Euskararen *corpus-aren* plangintzak horren *estandardizazioa* eta *modernizazioa* adierazten ditu. Bataren eta bestearen esanahia

emana dugu dagoeneko; horien beharra, larria eta bidea ondorengo kapituluak agertuko dira hobeto.

Euskararen normalkuntza soziolinguistikoari begiratzen dio horren *status*-aren plangintzak: hau da, gizarte eta Herri honen hizkuntza normal bihurtzeko neurriak hartzea eta horretarako politika egokia bideratzea, irakaskuntzan, komunikabide sozialetan, administrazioan, etab. Azken finean, plangintza horren helburua zera da: Euskarak, Herri honen hizkuntza ofizial eta nazional gisa, bere funtzio «normalak» benetan bete ditzan bideak irekitzea. Izatez, gehienetan erabili ohi da hizkuntza plangintza, hizkuntza ezberdinak elkarrekin bizi direnean, egoera horrek sortzen dituen arazoak konponbideratzeko. Guretzat, euskararen normaltzetik eta berreskuratzetik bakarrik etor daiteke arazoaren konponbidea.

2.2.2. Herri-indarren eskuhartzea

Euskararen normalkuntzarako plangintza ez da ametsak egitea ez asmo onak formulatzea. Siadecok, aipaturiko eskeman, bost kapituluok ematen ditu edozein plangintzak bete beharrekoak:

- Helburuen definitzea
- Bitartekoen edo medioen aukeratzea
- Lehenetsun edo prioritateen erabakitzea
- Programa zehatzak arlo bakoitzean markatzea
- Behar diren finantz bideak aurkitzea.

Bost urrats horiei beste bi erantsi beharko genizkieke: bata, herriaren jaberazpena eta sentsibilizazioa, lehen puntutzat jarriko genukeena; bestea, politika planifikatuaren emaitzen azterketa eta kontrola, azken puntu gisa ipiniko genukeena. Hasieran eta bukaceran jartzen baldin baditugu ere bi eginkizun horiek, hizkuntza politika osoaren etengabeko baldintzak dira, plangintza zera burokratiko hutsa izango ez bada eta horrek herrian benetako eragina izango badu.

Esan beharra dago, Euskal Herrian hizkuntza plangintzaren bidean lehen urratsa ere emateko dagoela: hau da, normalkuntzaren aldeko kanpaina orokor eta ekin bat, Kataluniako Generalitateak 1982an egin zuenaren antzekoa. Euskal Herriko administrazio publikoaren aldetik egin izan diren kanpainak oso partzialak, azalekoak eta momentukoak izan dira. Jakina, kanpaina orokor eta sakona abiatzerakoan, plangintza bera landua eta bideratzeko prest egongo da, non Administrazio publikoari —berorren maila guz-

tietan— eta indar politiko eta sozialei, beren konpromisoa eskatuko bait zaie, herriari eskatzen zaion moduan. Horrelako kanpaina, euskal Administrazio publikoaren orain arteko jokabidearen salakuntza ere bada; baina horixe da edonolako plangintzaren lehen urratsa.

Euskal aginte politikoaren eta Administrazio publikoaren erantzukizuna eta egitekoa da aurrenik eta nagusienik plangintza hori egitea eta gauzatzea. Honela zioen EKBk bere agirian: «Agiri hau izenpetzen dugun lagun eta elkarte herritarrok, Euskal Herri osoko erakunde ofizial guztiei, euskararen normalkuntzari buruz duten erantzukizun larria aitortu eta gogorarazi egiten diegu».

Baina berehala eransten du: «Horiek [erakunde ofizialek] eta herri-elkarteek elkarri eragin behar dietela uste dugu, gure hizkuntza nazionala aurrera eramateko». Euskalgintzako eta euskal kulturgintzako indar herritarren protagonismoa baieztatzen da euskararen normalkuntzarako; era berean, horien lehentasuna baieztatzen beharra dago normalkuntzaren edonolako plangintza egokia egite-rakoan.

Honela zioen Siadecoren aipaturiko txostenak: «Lehenik, plangintza bat egokia behetik gora egina denean bakarrik dela uste dugu, hau da, herriko indar guztiak kontutan hartzen direnean, euskararen munduan mugitzen direnengandik abiatuz gero». Horren oihartzun gisa edo, honelako eskabidea egiten zuen EKBk agiri hartan:

«Euskararen normalkuntzarako plangintza orokorra, luzarokoa eta koordinatua landu dezatela lehenbaitlehen. Euskararen normalkuntza prozesua bakarra da, nahiz eta herrialde edo eskualde bakoitzean horren dinamika ezberdina izan. Plangintza hori, berriaz, ez da goitik behera egitekoa, behetik gora baizik; horregatik eskatzen dugu euskal kulturako indar, elkarte eta sail guztiek horretan eskuhartzea».

Iruñeko manifestuak berriro ere plangintzaren premia berretsiz, herri-indarren partehartzea eskaintzen eta eskatzen zuen:

«Herri honek eta herritar bakoitzak euskara berreskuratzea eta euskarazko kulturaren osorik bizi ahal izatea da helburua: Euskaraz bizi! Projektu politiko, sozial eta kultural orokor baten bidetik bakarrik lor daiteke hori. Horregatik, lehen mailako arazoa dela uste dugu Euskal Herri osoko administrazioetako erakunde publikoek euskararen normalkuntzarako plangintza orokorra eta sektorialak egitea, herrian euskara eta euskarazko kulturaren alde lanean ari diren erakunde eta mugimenduen eskuhartzeaz. Aipaturiko in-

dar, talde, eta elkarte herritarrek beren lekua eta parte funtsezkoa izan behar dute plangintza horretan».

Prozesu sozial oso bat eskatzen du euskararen normalkuntzak; era berean beharrezkoa da indar sozial eta herritarrek partehartzea normalkuntzarako plangintzan. Hori lortzen ez den bitartean, goitik letorkeen edozein plangintzak porrot egingo du.

Eskabide bat eta eskubide bat azaltzen ditu EKBk hainbat aldiz bere agiri, manifestu eta artikuluetan.

2.3. EKBren dossierra

Euskararen normalkuntzarako plangintza orokorrari «talde tekniko» gisa ekin zion Siadecok. Baina benetako plangintza egitea *euskal aginte politikoaren* eskuetan bakarrik dagoela eta *Herriko indar guztietatik* abiatuz egin beharrekoa dela baieztatu ondoren, plangintzarako «oinarriak» formulatzean gelditu zen, tituluari bertan adierazten denez.

Orain dela bi urte argitaratu zuen Eusko Jaurlaritzako Euskararen Aholku Batzordeak liburuska bat, bi urteko lanen eta azterketen fruitu gisa. Berrogeitabost orrialdeko liburuska «oinarrietan» gelditzen da berriro: *Euskararen politikarako oinarriak*. Aginte politikoaren eskutik zetorren, baina ez zen benetako plangintza, eta indar herritarren eskurik ez zegoen hartan. Izan ere, liburuskaren planteamenduaren akats nagusienetako bat hauxe da: Administrazio publikotik eta erakunde ofizialetatik bakarrik begiratzen zaiola euskararen normalkuntzari.

Hiru aldetakoak dira beharrezko euskararen normalkuntzarako plangintza egitean eta bideratzean: Aginte politikoa, talde teknikoak, indar herritarrek. Alde bakoitzak bere lekua, erantzukizuna eta eginkizuna ditu.

Indar herritarren erantzukizuna eta eginkizuna betetzera dator, hain zuzen, oraingo dossier hau. Honek ere ez du plangintza eskaintzeko asmorik; hori ez dagokie indar herritarrei. Berriro ere plangintza horretarako «oinarriak eta ardatz nagusiak» definitzera dator dossierra, euskalgintza eta euskal kulturagintzako talde, elkarte eta erakunde herritarren analisia eta ikuspegia eskainiz. Baina aldi berean, berriro gogoratu nahi du EKBk plangintzaren *eskabidea* eta indar herritarren *eskubidea*.

Lau puntutara laburbildu zituen EKBk dossierra lantzearen helburuak, hori bideratzean eta programatzean:

- EKB bera, euskal kultur talde eta elkarten koordinazio gisa, eta euskararen eta euskal kulturaren normalkuntzarako plataforma zabal gisa, gorpuztea, finkatzea eta indartzea.
- Euskararen eta euskal kulturaren normalkuntzari dagokionez, gaur egun hizkuntz eta kultur politikak daramatzen bidei buruz bere jokabidea zehaztea, bai arazo orokorretan eta bai sailetako arazoetan.
- Datozen hilabete eta urteetarako EKBren ekinbideak markatzea eta horien arteko lehentasunak argitzea.
- Euskararen eta euskal kulturaren plangintzarako abiaburu-helburuak definitzea, horretarako politikaren ardatzak ipintzea eta eskakizun nagusiak aurkeztea: Administrazio publikoari eta indar politiko, sozial eta kultural guztiei.

EKBn koordinaturik dauden euskal kulturako sail guztiek hartu dute parte dossier hau lantzean. Aurrenik Sail bakoitzeko talde batek landu du bere saileko txostena. Dossier osoa hasieratik bertatik bide beretsutik lantzeko, sail guztiei eskema orokor berbera eskaini zitzaizen:

- Sailaren egoera: Datuen eta taulen bidez, batez ere; azalpen globala, era deskriptiboz eta sintetikoaz emana.
- Saileko hizkuntz eta kultur «politika» egokiaren ardatzak: Saileko talde eta elkarten egitekoa; erakunde ofizialen erantzukizuna.
- Sailaren jokabidea eta ekinbidea EKBren barruan: jokaerarako eta ekintzarako bide zehatzak.
- Sail bakoitzeko eskakizunak, erakunde ofizialei ipintzekoak: errebindikazio sailkatuak, garrantziaren eta epeen arabera.
- Ondorioak...

Kultur sail bakoitzean eztabaidatu, kritikatu eta osatu zen saileko txostena. Horretarako, iazko udaberrian bilera ireki berezia antolatu zen Eibarren, non sail guztietako lagun askok hartu bait zuen parte, sailka banaturik eta denak batean.

Kritika, ohar eta iradokizun horien arabera zuzendu eta landu dira berriro txostenak; ehundaka orrialdeko dossierra bildu da horrela, laster nahi duenarentzat eskura jarriko dena.

Ondoren, batzorde berezi bat eratu zen, txosten guztiak bateratzeko eta dossier laburtu bat lantzeko: horixe da hemen eskaintzen dena. Sail guztietako txostenen arduradunekin batera burutu

du lana batzordeak. Guztien ohar eta iradokizunak jaso ditu dossier honek; eta azkenik guztien onarpena eduki du.

Bere puntuan utzi nahi dugu dossier hau. Lehen aldiz heldu zaio euskararen normalkuntzaren eta plangintzaren arazoari hone-lako orokortasunarekin eta globaltasunarekin. Bertan eskuhartu dute euskal kultur sail eta organismo herritar askotako anitz lagunek. Hainbat aldetatik eta hainbat elkarrizketa eta eztabaidaren ondoren lantzea lortu den dossier honek batasun aski handia du. Guzti horregatik berebiziko garrantzia duela uste dugu, lehen urrats eta aurrera jotzeko oinarri gisa.

Hala ere, eta berriro esanez, dossier hau ez da erabat burutua eta behin betiko zerbait. Horren lantzean eskuhartu ez duten beste hainbat lagun, talde eta sektoreri erabat irekia dago, elkarrizketa zabaltzeko oinarri eta abiapuntu gisa eta euskal kulturako sail eta gizarte-sektore ezberdinetako talde, elkarte eta erakunde herritarren arteko baterakuntza eta koordinazioa lortuz joateko. Edonolako eritziak eta kritikak ezezik, elkarrizketak eta eztabaidak zabaltzea eskatzen du dossier honek: horretarako oinarrizko materiala dela esan daiteke.

Dossierraren batasuna eta globaltasuna bereziki zaindu badira ere, oharturik gaude kapitulu guztiak ez daudela maila berean, eta ez dutela heldutasun eta sakontasun berbera lortu. Guk geuk ohar-terazi nahi dugu irakurlea nolabaiteko desoreka horretaz. Baina horren arrazoia ere bilatu nahi dugu; gure ustez, euskararen normalkuntzarako orain arte egin diren azterketa sektorialen egoera ezberdinen ispilua da. EKBren dossier honek desoreka horren ondorioak jasaten ditu. Horregatik, gutxiago aztertutik eta landurik dauden sail horietarako batez ere, zirrikada, bultzada eta konpromisoa izan nahi du dossier honek.

Hutsuneren bat edo beste ere badu, EKBren nahiaren kontra gelditu direnak eta bete beharrekoak: Euskal kantarien eta idazleen sektorearenak, bereziki.

Azkenik esan beharra dago, dossier hau euskal kultur sailen artekoa dela, eta, beraz, kulturako sektoreetatik begiraturik landu dela nagusiki: horietatik begiratu zaie batez ere euskararen normalkuntzari eta plangintzari. Beste ikuspegitatik begiraturik, garrantzi askoz handiagoa hartuko zuketuen gizarte-zerbitzuen eta lan-munduaren kapituluek, esate baterako. Sinetsita gaude, bi «sektore» eta ikuspegi horiek oso oinarrizkoak eta garrantzizkoak direla euskararen normalkuntzari begira, eta kultur sektoretik bereizezinak direla. Ikuspegi horietan asko sakondu beharra dagoela

uste dugu. Horretarako asmoa agerian jarri nahi du EKBk hemen bertan.

3. ELEBITASUNA ETA EUSKARAREN BERRESKURAPENA

3.1. Ordezkapen-politika eta euskararen egoera diglosikoa

Herri batean bi hizkuntza elkarrekin bizi direnean, elebitasunaz hitzegin ohi dugu. Hitz honek oso deskribapen sinplea egiten digu; leku horretan bi hizkuntza daudela besterik ez digu adierazten, baina ez dizkigu argitzen berehala planteatzen zaizkigun galdera batzu: Zein da hizkuntza horien arteko erlazioa? Zein eremu geografiko eta sozialetan erabiltzen dira? Zein mailatan erabiltzen dira? Nork erabiltzen ditu? ...

«Elebitasun» kontzeptuak ez ditu argitzen galdera eta arazo hauek, hitz zehazgabe baten bidez estali baizik.

Hizkuntza, gainera, ez da kontzeptu mailan aurki daitekeen gauza abstraktu bat, pertsonen arteko harremanetan eta gizarte baten bizitzan gauzatzen den zerbait baizik. Hau horrela izanik, eta gizarte baten barnean, hizkuntzaren funtziorik nagusienetako bat, herritarrak batzea eta beste herriengandik bereiztea da.

3.1.1. Elebitasun modernoen sorrera

Gizarte batean bi hizkuntza daudenean, ez dago orekarik, ez bakezko bizikidetasunik, hizkuntz borroka eta norabide bakarreko ordezkapen linguistikoa baizik.

Borroka hau, Europako nazio zapalduetako bakoitzean —eta besteetan ere berdintsu— forma bereziak hartu arren, fase berdintsuak ezagutu dituen prozesu beraren bidez eman da.

Elebitasun hauek ez dira naturalki sortu, prozesu luze baten ondorioz baizik. Zapalketa linguistikoa ez da isolatua izan, zapalketa orokorrago baten zati baizik. Eta zapalketa honek, bitarteko militar, administratibo eta judizial guztiak erabili ditu gure herria zapaltzeko.

Hala ere, hizkuntzak izan dira, estatu zapaltzaileek nazio za-

palduak menperatzeko erabili dituzten armarik garrantzitsuenetakoak. Era batera edo bestera, sistemak bere boterea mantendu nahi badu, derrigorrezkoa zaio bere hizkuntza berarekin mantentzea edo iraun eraztea (Afrikako zenbait nazio «independente» leku-ko).

Urteetako zapalketaren ondoren, eta herri zapalduak beren hizkuntza eta kulturaren alde ezer egin ezin dezaketelako, hizkuntzaren ordezkapena ematen da. Ez da prozesu naturala, ezarritako prozesua baizik. Ondorioz, Euskal Herriaren kasuan, jauntxoek, aberatsek, oligarkiak, beren interes politiko eta ekonomikoen ondorioz, ezarritako Estatuaren hizkuntza berena kontsideratu eta eskuratzten dute. Horrela sortzen dira lehenbiziko elebidunak, lehenbiziko intermediarioak.

Piskanaka-piskanaka, eta komunikabideak, irakaskuntza, eta instituzioak hauen esku daudelako, herriari erdara inposatzen diote goitik behera, eta beren seme-alabei ez diete euskararik irakasten. Horrela, komunitate elebiduna handituz doa, eta lehen elebark erdaldunak sortzen dira.

Denborarekin hasierako euskaldun elebakarrak gutxituz doaz eta, era berean, elebark erdaldunak gehituz eta euskaldun guztiak elebidun bihurtuz. Azkenean, hasierako elebark euskaldunak desagertu dira, elebark erdaldunak ugaritu eta, gainera, emigrazio erdaldun handi bat jasan ondoren, elebidun bakarrak talde murritza gara.

Erdara, zapaltzen gaituen kulturaren ardatz bihurtzen da, eta, une berean, herri-kulturaren edo euskal kulturaren deskulturatzaile.

Historikoki, herriaren hizkuntza euskara izatetik, herriko burgesak erdara onartuz, herri osoaren erdalduntze-prozesuaren lehen urratsa ematen da, gero erdara herri-hizkuntza bilakatzen delarik..

Ondorioz, eta euskaldunak esterminatzea politikoa ez denez, asimilazioa hartzen da tresnatzat. Hizkuntza trukatu ondoren, antzinako aberkidesuna eta abertzaletasuna itzaldtu egiten da, eta haren ordez hizkuntza berriari dagokion aberkidesuna pizten da, eta, segidan, baita abertzaletasun berria ere.

Gaur, garai batean hasitako lana azkeneraino eramateko, gure herria desagertezteko, eta hizkuntza galerazteko, sistema politikoa aldatu denez, metodoa ere aldatu egin da: eta bide hori da inposatu nahi diguten, eta inposatzen diguten, elebitasuna.

3.1.2. Egoera minoritarioa eta hizkuntzen erabilpen-arauak

Hizkuntza baten erabilpena ez da inoiz guztiz aukerako edo arbitrarioa. Badira erabilpen jakin batzu inposatzen dizkiguten arauak (hitanoa/zutanoa erabiltzea) eta badira ere «zein hizkuntza» erabili behar dugun adierazten diguten arauak.

Gauza garbia da, hizkuntza minoritarioa, komunitate bateko minoria linguistiko baten hizkuntza dela.

Egoera minoritarioan, hizkuntzaren erabilpen-arau linguistikoak «erabilpen-arau murrizkorrak» dira, hots, euskararen erabilpena baino gehiago, erdararena bultzatzen duten arauak, gure kasuan. Ikus dezagun zertan datzan euskararen egoera minoritarioa:

- Euskal Herri osoak (erdaldunak gehi elebidunak), % 100ek, daki eta erabiltzen du erdara.
- Komunitate elebidun bakarra euskaldun-komunitatea da. Komunitate minoritarioa: % 23.
- Komunitate maioritarioa erdaldun elebakarra da: % 77.
- Ez dago euskal komunitate elebakarrik, (euskara soilik dakienik): % 0.

Beraz, komunitate euskalduneko biztanleak euskara eta erdara erabiltzen ditu. Komunitate erdalduneko biztanleak, ordea, erdara bakarrik darabil. Euskal Herrian, biztanleria osoak erdara darabil, eta erdarak era guztietako funtzioak betetzen ditu. Biztanleriaren zati txiki batek darabil euskara, eta hizkuntza honek oso funtzio txiki batzu betetzen ditu.

Ikus ditzagun, beraz, gure hizkuntza erabiltzeko probabilitateak, Fishman-ek proposaturiko inkestaren bidez. Egoera honetan egin behar diren galderak hauek dira: *nork* hitzegiten du? *norekin?* *zertaz?*...

Garrantzizkoena, zera da: euskara erabiltzeko baldintza guztiak bete behar direla, hots: hitzegiten ari dena euskalduna izatea *eta* euskaldun batekin aritzea *eta* gai arrunt batetaz *eta* ahoz ihardutea, etab. Baldintza horietako bat betetzen ez baldin bada, berriaz, erdara erabiliko da: erdalduna baldin bada hizketan ari dena *edo* erdaldun batekin ari baldin bada *edo* gai formal batez *edo* idatziz *edo* leku publikoren batean *edo*...

Hori dela eta, gaur Euskal Herrian, euskararen erabilpenaren maiztasuna ia hutsaren parekoa da eta, aldiz, erdararena ia erabatekoa. Eta euskararen erabilpen murrizt honek erakusten digu zein

izango den biharko euskararen espektatiba, gaurko erabilpenak biharko iraupena baldintzatzen bait du.

Horri buruz esan daitekeen gauza bakarra, zera da: hain gutxi erabiltzen den hizkuntzak ezin duela luzaro iraun, eta euskara/erdara erlazio horietatik euskararen betirako hondamendia datorela, eta horrekin Euskal Herriarena.

3.2. Elebitasunaren ideologia

3.2.1. Funtzio ideologikoa

Elebitasuna gaur modan dago, baina ez da gaurko kontua. Frankismoak, 1956 aldera, aro teknokratikoa inauguratu zuenean, liberalismo espainolaren lumetatik etorri zitzaizkigun elebitasunaren aldeko topiko ezagunak: «batasunean desberdintasuna» eta horrelako esatera bipilak. Nork ez ditu gogoratzen Unamuno, Maeztu, Baroja, Menéndez Pelayo, Menéndez Pidal, Ortega y Gasset, Madariaga, Sánchez Albornoz, Julián Marías, Laín Entralgo eta abarren pasarteak? Liberalak, oso liberalak, bai, baina asimilazionista porrokatuak, ezin espainolagoak guztiak, Unamuno eta Baroja barne, noski.

Paradoxa badirudi ere, egia hauxe da: hizkuntz inperialismoa ezarri den herrialdeetan, martxan jarritako estrategia dominatzailea hizkuntz ideologian babestu izan dela, hain zuzen ere. Itxuraz neutroa, oso liberala eta demokratikoa agerturik, elebitasuna izan da asimilazio-prozesu guztiaren estaldura.

Jokabidea aski ezaguna da: hasteko, eta hementxe datza tranpa demokratikoaren habia ezkutukoa, ez da sekula esaten, gutxiago zehazten, elebitasuna zein egoera konkretutan hezuramaitu behar den. Plangintza zehatz eta mugaturik ez. Beti ere plangintza behin-behinekoak, beti ere epe laburrerako jomugak.

Gure kasura etorritz: zenbat dira Euskal Komunitate Autonomoan euskaraz mintzatzen dakitenak? Demagun, optimismo handiarekin, Araban % 11,46, Bizkaian % 25,25 eta Gipuzkoan % 53,33 direla. Beno ba: hainbeste euskara emango da, demokraziak proportzioen politika segitzea eskatzen bait du. Hainbeste baldin badira euskaldunak, ez gehiago, horixe da errealitate soziala eta horri plegatu behar gatzaizkio. Elebitasunaren aldeko politikak, dagoen *statu quo* hori onartuz, arazoaren ikuspegi «errealista», «apolitikoa» azaltzen du. Honela, elebitasuna haizatuz gero,

egoera egonkor baten aldeko hizkuntz planteamenduak egiten dira, demokrazia formalari dagozkion tamainakoak, hizkuntz diskriminaziorik egon ez dadin.

Ideologia honen arabera, pentsatzekoa zenez, erabat zomorroturik, ezkutaturik, geratzen da estatu-hizkuntza dominatzailearen diktadura. Ez da planteatu ere egiten hizkuntza menperatuaren salbazioak gizartearen sistema mailako aldaketa aurrekatzekoak. Ez da onartu nahi, lehen gizarteko harreman ekonomiko, politiko eta kulturaletik baztertuta izan den hizkuntzak, orain, baldin salbatuko bada, alderantzizko prozesua eraman behar duela. Hizkuntza menperatuak, bere burua salbatuko badu, gizarteko maila guztietan beharrezko hizkuntza bilakatu behar du. Derrigorrez. Hara hor hasiera eta bukaera. Ez dago beste alternatibarik.

3.2.2. Elebitasunaren tranpa

Eusko Jaurlaritzako Euskararen Aholku Batzordeak 1983an argitaratutako *Euskararen Politikarako oinarriak* liburuskari kapitulu oso bat dago (II.a), «Elebitasunaren arazoa» aztertzen duena. Lau elebitasun-modu bereizten ditu: Elebitasun pasiboa, elebitasun diglosikoa, elebitasun faltsoa eta elebitasun osoa. Dokumentuaren arabera, Komunitate Autonomoak elebitasun diglosikoa (diglosia) bizi du, eta elebitasun osora iristea da hizkuntz politikaren helburua. Elebitasun osoa, berriz, honela definitzen da: «Bi hizkuntzetan jendetza guziaz, maila eta arlo guztietan, eta pertsona arteko harreman guztietan, inolako diferentziarik gabe baliatzea» (17-18 or.).

Baina ondoko paragrafoetan argi eta garbi esaten da, elebitasun osoaren helburu hori ez dela Europan eta munduan gertatzen. Familiar bakarrik gerta omen daiteke benetako elebitasuna... Bestalde, badirudi, elebitasun osoa «gaitzerdi» gisa onartzen dela; helburutzat jartzen, hala ere.

Guzti horretan oinarritzko kontradikzioa ikusten da euskararen plangintza politikarako. Batetik gaitzerdi den helburua jartzea, eta gainera inon gertatu ez den helburua ipintzea politika «errealista»-ren helburutzat.

«Elebitasun oso»rik ez da gertatzen, elebitasun orekatu, bakezko eta egonkorrik ez dagoelako, eta gertatzez elebitasuna beti diglosikoa gertatzen delako, historiari begiratzen bazaio.

Hizkuntzen arteko borrokaren fruitua da hizkuntzen arteko egoera diglosikoa, hau da, ordezkapen-prozesuaren ondorioa, hizkuntza bat nagusituz bestea minorizatua utzi duena. Dinamika horren konponbidea ez da, beraz, elebitasun osoa —ezinezkoa, bestalde—, hizkuntza minorizatuaren *berreskurapen osoa* baizik.

Euskarari dagokionez, I. Müller hizkuntzalariak berriki idatzi dituen hitzak aipatuko ditugu: «Nire eritzia da, elebitasun-politika Euskadin, hizkuntz politika kolonial aktibo, beste helpide batzurekin jarraitutako, bat bezala ikusi behar dela» («Elebitasuna Euskal Herrian: Teoria eta egoera», in: *Jakin* 32 (1984), 33. or.).

3.3. Hizkuntz normalkuntzaren helburua

3.3.1. Ereduak

Hizkuntzen normalkuntzarako bi izan dira nagusiki, orain arte eta estatu desberdinetan, erabili izan diren erizpideak:

— Lurraldetasunaren erizpidea: Zerbitzu publikoetan norberaren hizkuntzaz baliatzeko eskubidea, zonalde zehatz batera mugatzen da, estatu eleaniztunen barruan, hizkuntza ofizial bat besterik ez dagoelarik zonalde linguistiko bakoitzean.

— Askatasun pertsonalaren erizpidea: Norbanakoari zenbait zerbitzu bere hizkuntzan eskaintzen zaio, dagoen lekuan dagoela.

Euskararen gaurko egoerara itzulirik, garbi dakusagu ezarri zaigun irtenbideak ez diola ez erizpide batari ez besteari erantzuten:

- Eskubide indibidual osoak, erdaldunek bakarrik dituzte.
- Eskubide territorialak gaztelaniak eta frantsesak dituzte, bakoitzak bere estatu osoan, Euskal Herria barne.
- Euskarak ez du eskubide territorialik.
- Euskaldunak ez dauka bere eskubide pertsonalak praktikatzeko aukerarik, bertan euskara ez dakitenak daudenez gero, euskaraz bizitzeko ahalbiderik gelditzen ez zaiolako. Gainera, eskubide pertsonalak ezin ditzake estatuaren lurralde osoan praktika, «dagokion komunitate autonomoan» soilik baizik, eta Nafarroaren kasuan, esate baterako, eskualde batzutan bakarrik.

Azken garai hauetan, eta «demokrazia»ren izenean, hizkuntz arazoak maila pertsonalean planteatzen zaizkigu soilik. Baita

Eusko Jaurlearitzak ere. Bada garaia gezur hau salatzeko, eta horretarako EHEk argitaratutako *Eztabaidarako materialeak* liburutik zati batzu jasoko ditugu:

«Orain arteko esperientziak frogatu du hertsiki aplikaturiko pertsonalitate erizpideak, hizkuntz ahulenen desarrolloa galerazi egin duela (...)

Hizkuntza arazoa sarri, eskubide indibiduala balitz bezala planteatzen da; pertsona bakoitzaren aukeragai: «euskara gustatzen zait eta ikasten dut; ez zait gustatzen eta ez dut ikasten».

Baina hau nahasketa da:

Hizkuntza fenomeno soziala denez gero, herri-eskubideetan edo eskubide kolektiboen mailan dago, beraz, eskubide kolektiboak, eskubide indibidualen marko dira.

Eskubide indibidualak ezin daitezke eskubide kolektiboen bizkar bete, hots, pertsonarentzat gauza asko aukeragai ez diren bezala: non jaio, nazionalitatea, etab.: hizkuntzarena ere ez da aukeragai indibiduala eta ez da inon horrela planteiatzen gainera».

Hitz gutxitan esanda, badaude gizabanakoaren eskubide pertsonalak eta badaude gizataldeko eskubide pertsonalak (edo eskubide pertsonal kolektiboak). Azken hauen artean daude bereziki hizkuntzarekiko eskubideak. Berriro ere, lehen aipaturiko I. Müller-en hitzak aipatuz, esan dezakegu: «Elebitasun indibiduala, gertatzen den hizkuntz ordezkapen baten seinale bezala har daiteke» (29. or.).

3.3.2. Euskararen berreskurapen osoa

Hizkuntzaren normalkuntza, erabat abstraktu eta zehazgabe galditzen da, horren helmuga zehazten ez den bitartean. Normaltasunaren eta anormaltasunaren arteko mugak oso subjektiboak eta arbitrarioak izan ohi dira. Horregatik, eta bereziki euskarari, geure hizkuntza nazionalari begira, definitu behar dugu nola ulertzen den euskararen normalkuntzaren helburua: zein den horren helmuga.

Berreskurapena uler daiteke oso maila apalean: umetatik edota guraso nahiz arbasoetatik euskara galdua dutenak hori erabiltzeko gaitzea, euskalduntze-prozesuaren bidez; herri mailan, berriz, euskarari «bere» lekua ematea, ofiziala denez, elebitasun «egokia» lortuz.

Hemen, ordea, berreskurapen *osoaz* mintzo gara: funtsean zera esan nahi da, euskara bihurtzea Euskal Herri osoaren hizkuntza komunitario eta euskaldun bakoitzaren hizkuntza pertsonal. Normalkuntz prozesu luze baten helburua izan daiteke hori: normalkuntza linguistiko, juridiko, instituzional, sozial eta kulturalaren fruitua da euskararen normalkuntza etnikoa eta antropologikoa: hau da, euskara bihurtzea, Euskal Herriaren eta euskaldun bakoitzaren biziera.

Azken aldian, euskararen berreskurapenerako kanpainaren slogan bihurturik dabil «Euskaraz bizi!». Egokia da, horretarako plangintza eta politika egokia badaramatza atzetik; eta Euskal Herri osoa hartzera eta horretaz jabetzera baldin badarama euskara.

Euskara, Euskal Herriaz «jabe» dadin, euskaldun bakoitzak eta guztiok geure hizkuntza nazionalaz «jabetu» behar dugu:

- Buruz eta kontzientziaz jabetu geure hizkuntza nazionalaren garantziaz eta norberaren erantzukizunaz.
- Ikastez eta lantzez jabetu, nor bere kulturaren mailan euskaraz baliatzeko.
- Erabiltzez jabetu, poetak esaten duena kontutan harturik: «Euskara ez da galduko ez dakitenek ikasten ez dutelako, dakitenek erabiltzen ez dutelako baizik».

Euskarak jasan duen —eta oraindik jasaten duen— *ordezkapen*-prozesuaren aurka, berreskurapen osoaren —pertsonalaren, sozialaren eta nazionalaren— politika eskatzen du, oraingo egoera diglosikoa gainditzeko eta benetan euskara euskaldun guztion hizkuntza bihurtzeko. Elebitasun osoa eta benetakoa ez da orduan euskararen plangintza-politiken «helburua», *helbidea* baizik.

Gure helburua, Euskal Herrian euskarak estatutu territoriala izatea da, hau da: Euskal Herriko hizkuntza euskara izatea; eta horrekin batera, Euskal Herriaren hizkuntza euskara izatea.

Elebitasunak, erdaldun guztiei euskara derrigorrez ikaserazteko balio badu, bide bezala onar dezakegu, baina inoiz ere ez helburu bezala. Ukatzen ez dugun ondasun kulturaltzat jotzen badiugu ere erdarak, gure helburua euskararen normalkuntza juridikoa, instituzionala, soziala, kulturala eta linguistikoa lortzea da; hitz gutxitan esanda, Euskal Herrian sozialki elebakartasun euskalduna lortzea, hots: eleaniztasun pertsonala, baina elebakartasun territoriala. Eta territorialtasunaz edo lurraldetasunaz ari garenean, ez gara geografia hutsaz ari. Hizkuntzaren lurra, azken batean, gizartea da, eta gizartearekin batera honen instituzio guztiak.

Lurralde horrek euskalduna izan behar badu, gizarteak eta honen instituzio guztiek ere euskaldunak izan behar dute.

Berreskurapen horretara iristeko, berriz, normalkuntzaren bide osoa egin behar da, horren ardatz guztietatik. Hiru baldintza eskatzen ditu hizkuntza minorizatuaren berreskurapen osoak:

- Horri lehenetasun osoa ematea, edonolako hizkuntz plangintza eta politikatan;
- Lurraldetasun-printzipioa, hau da, hizkuntz politika osoa nazio-eta lurralde-erizpideekin bideratzea, eta ez norbanakoaren eskubideen mailan bakarrik;
- Hizkuntza nazional eta ofizialtzat euskara ezagutzea: euskal herritar guztiek jakin behar dutena eta erabiltzeko eskubidea dutena.

4. EUSKARAREN OFIZIALKUNTZA

Euskararen normalkuntzaren ardatzetako bat zera dela esan da: Normalkuntza juridiko-instituzionala. Euskararen normalkuntzaren arazoa publikoa izanik, administrazio publikoen aldetik horretarako sortu den eta sortu behar den marko juridikoaz eta instituzionalaz ari gara.

Hasteko, esan beharra dago, Euskal Herria bi estaturen mende dagoelarik, euskararen normalkuntzarako marko juridiko-instituzionala, oinarrian bertan ez dela bakarra Euskal Herri osorako. Seguruena hortxe dago funtsezko eragozpen bat, gure hizkuntza nazionalaren normalkuntza eta plangintza bere orokortasunean aurrera eramateko.

Areago, Hego Euskal Herria bi komunitate «administratibo»-tan berezia dago: Nafarroa, batetik; beste hiru herrialdeak, bestetik. Berrero ere, bi komunitateetarako Espainiako konstituzioa berbera baldin bada ere, euskararen normalkuntzaren plangintzarako marko juridiko-instituzionala doblea eta ezberdina dugu.

Guzti honek zera esan nahi du: Euskararen normalkuntzarako hiru marko juridiko-instituzional edukitzean, ez dagoela inola ere benetako plangintza orokor eta nazionala egiterik. Eta horretarako Herriaren basetik sortu izan diren eta lan egiten duten erakunde

nazionalek topo egiten dute egoera legal eta instituzional zatikatu eta ezberdin horiekin. Benetan ez dago inolako instituzio ofizial-publikorik, euskararen arazoa maila nazionalean har dezakeenik. Euskaltzaindia bera, Euskal Herri osoa hartzen badu ere, Hegoaldean bakarrik da erakunde publikotzat onartua, eta ez Iparraldean.

Aurrenik Iparraldeko marko juridiko-instituzionala azalduko dugu hemen, gero Hegoaldekoa.

4.1. Iparraldea

Frantziako estatu osoan frantsesa da hizkuntza nazional eta ofizial bakarra. Euskara, beste hainbat hizkuntza minorizatu bezala, toleratua egon da, baina inolako babes legezko eta politiko-administratiborik gabe. Frantsesa ez den edozein hizkuntza arazo pribatutzat hartu da, eta adierazpen-eskubide pribatuaren alorrekoztat, beraz: ez dago hizkuntz komunitaterik, frantsesa izan ezik. Hau izan da erreboluziotik sorturiko hizkuntz politikaren filosofia.

Filosofia berberak dirau oraindik ere. 1951n, ordea, *Deixone* izeneko legeak laga egiten du euskara irakastea behemilako, erdimailako eta goimailako irakaskuntzan. Baina hori ez zen ihardu-nean jarri, esateko. 1970etik aurrera lekutxo bat eman zaio legez euskarari irratian eta telebistan. Administrazioan, ordea, euskarak ez du inolako lekurik.

Marko legal horren barruan sortu ziren ikastolak, herriaren ekimenez. Era berean, Unibertsitate mailan, Bordaleko eta Tolosako Letretako eta Giza Zientzietako Fakultateetan euskararen irakaspena sartzen da. Horien babesean sortu zen orain dela hiru urte Baionako Euskal Unibertsitate-Institutua. Era berean osorik edo partez euskaraz diharduten irratia.

Frantses administrazioak euskarari eman dion babes legezko eta politikoa hutsa izan da; alderantziz, hiltzorira eraman du frantsesaren menpean. Ikastoletarako eta bestelako kultur ekintzetarako —bereziki *Pizkundea*-ren bidez— berriki eskaini dituen diru-laguntzek ez dute benetan aldatzen mendeetako ordezkapen- eta zapalkuntza-politika hori.

4.2. Estatu espainola

Ez daukagu orain zertan gogoratu gerra ondoko euskararen debeku eta zapalkuntzaren tunel ilun eta luzea, euskara pertsegitua eta baztertua egon zenekoa.

1970etik aurrera bakarrik hasten da legezko zirrikitutxo bat irekitzen. Urte horretan, hain zuzen, eman zuen Madrileko gobernuak «Ley general de educación y financiación de la reforma educativa»; bertan «lenguas nativas» eskolaurrean eta OHOan lantzeari eta ikasteari bide ematen zaio. 1975erarte, ordea, ez zen puntu hori dekretutan konkretatu: bertan erdarak du erabateko nagusitasuna; eta ikastetxe bakoitzari baimena ematen zaio programetan bertako hizkuntzak borondatezko ikasgai gisa ipintzeko.

1975eko azaroaren 15ean, berriz, beste dekretu bat atera zen, «por el que se regula el uso de las lenguas regionales españolas». Bi puntu nagusi nabarmentzen dira bertan: «Eskualdeetako hizkuntzak» «nazionalak» dira, baina ez ofizialak; inor ez da diskriminatuko horiek ez jakiteagatik.

Esan beharra dago, lehen aldiz deklaritzen dela, gaztelania ez beste hizkuntzak babestu beharra, eta aitortzen dela horiek edozein komunikabidetan erabiltzeko eskubidea.

Horrela iristen gara 1978ko Konstituzio espainolera, eta 1979an Autonomi Estatutura.

Espainiako Konstituzioak 3. artikuluan eraentzen du hizkuntzen arazoa. Honela dio artikulua horrek: «1. Gaztelania da Espainiako estatuaren hizkuntza ofiziala. Espainol guztiek jakin behar dute eta erabiltzeko eskubidea dute». «2. Espainiako beste hizkuntzak ere ofizialak izango dira haiei dagozkien Erkidego Autonomoetan berauen Estatutoei dagozkien eran».

Aipatzen ez duen arren, badirudi «beste hizkuntza» horien artean euskara ere egon daitekeela. Dena dela, euskara ere Espainiako hizkuntza «nazionala» izango litzateke; ez Euskal Herriko hizkuntza nazionala.

Argi dago aipaturiko artikulua hori. Bertan aldarrikatzen da gaztelaniaren ofizialtasuna estatu osorako, eta hori *ezagutu beharra*, bai eta hori erabiltzeko eskubidea ere, Konstituzio horren menpe dauden guztientzat. «Beste hizkuntzei» ofizialtasuna ezagutzen zaie, bakoitzari bere lurraldean, Autonomi Estatutuen arabera.

Espainiako «kultur ondareak» direnez, begirunea eta babesa emango zaie beste hizkuntza horiei, Konstituzioaren arabera. Inolako konkretutasun juridikorik ez du asmo on horrek. Eta beste printzipio juridiko hau kontrajarriko zaio gero Autonomi Estatu-tuan: «Inor ez da diskriminatuko hizkuntzarengatik». Gero ondo ikusi denez, hauxe besterik ez du esan nahi horrek: Euskara ez jakiteagatik ez dagoela inor diskriminatzerik.

4.3. Nafarroa

Konstituzioaren ondoren, Nafarroako lege nagusia da *Ley Orgánica de Mejoramiento del Fuero de Navarra* (1982-VIII-10). Bertan, 9. artikuluan, euskara hizkuntza ofizialtzat aldarrikatzen da, gaztelaniarekin batera eta euskaraz mintzatzen den eskualdean bakarrik. Urruti gelditzen da, beraz, *Lingua Navarrorum* hura, Nafarroako hizkuntza izatetik. Gordetzeko altxortzat hartzen da euskara, eta horrentzat erreserba-zonaldea mugatzen: bertan zaindu eta babestuko da euskara. Ia bi urte baldin baditu ere oinarritzko legeak, oraindik ez dira zedarritu euskararen eskualdearen mugak, eta ez zaio hari inolako lege-hedapenik eman. Esan daiteke, beraz, praktikan marko juridikorik gabe dagoela oraindik euskara Nafarroan.

Euskaltzaindiarekin batera, Hegoaldeko lau herrialdeetako Diputazioek garai batean —eta gaur egun Nafarroako gobernuak— erakunde publikotzat onartua Eusko Ikaskuntza da. Azken urteotan Nafarroan zenbait gorabehera eduki ondoren, orain berriro eman zaio babes publiko hori. Dena dela, Eusko Ikaskuntzak euskara ukitzen baldin badu ere, ezin daiteke esan hizkuntz erakunde denik.

Nafarroako gobernuak, berriz, bere erakunde ofiziala du, kultur ikerkuntza eta sustapenerako: «Institución Príncipe de Viana». Horren barruan, berriz, sail bat dago, euskarari dagokiona. Baina horren aurrekontuak eta eginkizuna oso mugatuak eta ahulak dira.

Egoera juridiko-instituzional horren barruan, euskararen plangintzarako markorik ez dago Nafarroan. Plangintzaren hiru alor nagusiei begiratzen badiegu, zera esan daiteke:

- **Irakaskuntzan:** Ez Unibertsitate publikoan eta ez pribatuan, ez dago euskal filologi fakultaterik ez institutu espezifikorik.

Beheragoko irakaskuntzari bagagozkio, berriz, euskara eta euskaraz irakasten deneko ikastola guztiak pribatuak dira, Iruñeko udalarena aparte. Horiei ematen zaien babesa konjuntura politikoen menpe dago erabat.

- Euskarak ez du inolako erregelamendurik **komunikabideetan**, eta gertatzez horren erabilera hutsaren hurrengoa gertatzen da.
- **Administrazio publikoa**-ri dagokionez, berriz, gobernu foralean eta udal batzutan dauden itzultzaile banaka batzuez gain, ez dago beste ezer, administrazio publikoa euskalduntzeko.

4.4. Euskal Herriko K.A.a: egoera juridikoa

Horrela deritzan lurraldeak euskal hiru lurralde bakarrik hartzen ditu, jakina denez: Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa. Nafarroa eta Iparralde osoa kanpo gelditzen dira, beraz. Hor garatu da gehienbat euskararen marko juridiko-instituzionala.

4.4.1. Autonomi Estatutua

Gernikako Estatutuak bere 6. artikuluan ematen ditu euskarari buruzko oinarri legalak; han ematen diren beste erreferentziak ez ditugu, beraz, orain ukituko. Eta 6. artikuluari dagokionez ere puntu nabarmenenak azalduko ditugu.

Aurrenik esaten du, Euskal Herriak *berea duela euskara*, ez, ordea, *euskara duela berea*. Beraz, euskara *ez da Euskal Herriaren hizkuntza nazionala*, estatutuaren arabera. Esan daiteke, eta euskarari jartzen zaion «propio» adjektibo erdi-alferrikako hori aparte, euskara eta erdara maila berean jartzen direla, hasteko behintzat. Horren arabera, euskaldun guztiek «dute bi hizkuntzok ezagutzeko eta erabiltzeko *eskubidea*»: horixe zainduko dute agintari autonomikoek.

Baina hortxe dago, hain zuzen, gaztelaniaren lehentasuna. Konstituzioak zera ezarria bait du: Espainol guztiak behartuta daudela gaztelania ezagutzera; euskaldunok, berriz, ez gaude euskara jakitera behartuta, nahiz eta horretarako eskubidea eduki. Horri hirugarren paragrafoa eransten bazaio, hau da, «hizkuntza dela eta, ez da inor bereziko edo diskriminatuko», aldeaz aurretik ezagunak ziren gerora etorri diren ondorioak, berehala ikusiko dugunez.

Bigarren paragrafoa, eskubide hori betetzeko bideei buruz ari da. Komunitate Autonomoko instituzioei dagokie *hizkuntza bien erabilera segurtatzea*, Euskal Herriaren barruan gertatzen diren egoera soziolinguistikoak kontutan izanez; instituzio horiek arautuko dute hizkuntza bien ofizialtasuna. Era berean, bi hizkuntzen ezagutza segurtatzeko neurriak eta bideak ipini eta arautuko dituzte. Erabiltzearen, ofizialtasunaren eta ezagutzearen konkretatzea, beraz, egoera soziolinguistiko ezberdinak kontutan edukiz egingo da, Estatutuaren arabera. Printzipio honi jarraituz, geroکو gelditu zen konkretatze hori. Hizkuntza biak maila berean jartzen dira behin eta berriro; baina itxuraz bakarrik. Izan ere, kontutan edukiz aipatu dugun Konstituzioaren 3.1. artikulua eta Euskal Herriko hizkuntz egoera, nabarmena gertatzen da gaztelaniaren lehentasuna eta gailentasuna. Estatutuak Euskal Herriko hizkuntz egoera onartu egiten du, euskararen kontrako zapalkuntza eta eraso luzearen ondorioa den *egoera diglosikoa* kontutan hartu gabe. Gogoan izan behar da, Gernikatik joan zen Estatutuak bazueta esalditxo bat, garrantzizkoa: «Oraingo egoera diglosikoa gainditzearena», alegia. Baina Moncloako Estatutuan desagertu egin zen printzipio hori.

Bestalde, Euskaltzaindiari ofizialtasuna aitortzen zaio, baina era honetara: «Euskarari dagozkionetan, Euskaltzaindia izango da erakunde aholku-emale». Artikulutxo bat falta da hor, jakina denez: hau da, beste honetara esan behar zuen, Gernikatik joan zen bezala onartu izan balitz: «Euskarari dagozkionetan, erakunde aholku-emale izango da Euskaltzaindia». Gerora nabarmenak izan dira aldaketa horrek ekarri dituen ondorioak Eusko Jaurlaritzaren politika zalantzazkoan, euskararen batasunari dagokionez.

Ondorioz, Estatutuak euskararen ofizialtasuna aitortzen eta finkatzen du, gaztelaniarekin baterakoa. Baina ofizialkidetasuna erabat abstraktua da, eta ez du inola ere berez bi hizkuntzen berdintasun juridikoa garantizatzen. Legean bertan, euskara egoera minorizatuan gelditzen da, gaztelaniaren ondoan, ikusi denez.

Horien arteko «berdintasun demokratikoa» aldarrikatzeak ez dakar berez benetako berdintasunik; eta, legez berdinduko balira ere, «la equiparación *legal* de una y otra lengua no siempre equivale a la equiparación *real*», Espainiako autore ezagun batek idatzi duen bezala, euskarari buruz diharduelarik.

Izan ere, aparte egoera soziolinguistikoa (euskara, hizkuntza minorizatua / erdara, hizkuntza gainartzailea), eta aparte printzipio juridikoak —ofizialkidetasuna, etab.—, politika ezberdinak

egiteko ematen dituen ahalbide ezberdinak, Estatutuaren beraren printzipioak aztertu behar ditugu, horietan oinarritzen bait dute euskararen politika gaurko agintariak Komunitate Autonomoan.

Autonomi Estatutuaren helburua *elebitasuna* da. Nolako elebitasuna? *Euskararen politikarako oinarriak* izeneko liburuskak, «elebitasun osoa» ipintzen du Estatutuaren hizkuntzarekiko helburutzat. Baina lehenago agertu denez, kontradiktorioa eta ezinezkoa gertatzen da helburu hori. Estatutuak berak ez du ematen elebitasun osoarako biderik, eta bai *elebitasun diglosiko*-rakoak bakarrik.

Areago, Estatutuak defendatzen duen hizkuntz *askatasun personal osoarekin*, nekez irits daiteke hizkuntz politika nazionala egitera, eta hizkuntza nazionalaren berreskurapen osora.

Azkenik, euskararen ikuspegi nazionalerako nolabaiteko bidea irekitzen da 6.5. artikuluan, zera dioenean: «Euskara beste euskal lurralde eta komunitate batzutako ondarea ere izanik, erakunde akademiko eta kulturazkoek beroiekin izan ditzaketen harreman eta loturez kanpo, Euskal Herriko Komunitate Autonomoak eskatu ahaliko dio Espainiako gobernuari lurralde eta komunitate horiek kokaturik daudeneko estatuekin itunak eta komenioekin egin ditzala —edo eta hala behar izanez gero Gorte Jeneralei horretarako eskabidea ager dezan, berauek hura onartzeko—, horretara euskara zaindu eta bultzatuz». Akordio eta komenio horietara iristeko konplexutasuna aparte eta estatuei eskatzen zaien borondate politikoaz gain, esan behar da oraindik ez dela inolako urratsik eman artikulua nolabait irekitzen duen bide horretatik.

4.4.2. «Euskararen erabilera arauzkotzeko oinarritzko legea»

Autonomi Estatutuaren 6. artikulua arabera, Eusko Jaurritzak eman zuen izen horretako legea 1982ko azaroaren 24ean, Gasteizko parlamentuan indar politiko guztiak, Aliantza Popularrak ezik, bat etorri ondoren.

Lege horren helburua elebitasuna da. Legearen filosofía, berriz, euskal herritar bakoitzak bere hizkuntza aukeratzeko duen askatasun erabatekoan oinarritzen da.

Bestalde, legearen izaera eta hizkera osoa deklaratioa da —eta ez normatiboa—: hau da, herritarrek administrazio publikoaren aldetik daukaten «prestazio-eskubidea»ren mailan planteatua dago

orokorki lege osoa. Bereziki esan daiteke hori VI. kapituluari buruz, non administrazio publikoari gomendatu egiten bait zaio neurriak hartzea, bititza sozialaren alor ezberdinetan (kulturako, kirol eta, merkataritzako, erlijio, etab.ekoetan) euskararen normalkuntza lortzeko. Ez zaizkie benetako obligazioak ezartzen botere publikoei.

Euskararen normalkuntzarako lege horrek lurraldetasunaren printzipioa ukitzen du puntutxo batean, administrazioari berari dagokionean: hau da, lurralde honetan dauden administrazio publiko guztiei dagokie legea, baita administrazio estatalari ere, erabaki gehigarrietako hirugarrenean agertzen denez.

Baina alferrik izan da puntu hori, besteren artean hortxe oinarritu bait da estatuko gobernuak legearen aurka jarritako helegitea edo errekurtsioa. Izan ere, 1983ko martxoaren 9an lege horren artikulua hauen kontrako helegitea jarri zen: 5, 6, 8.3, 9, 12, 13 eta 14.

Horren arabera, sendoturik gelditzen da elebitasun diglosikoa-aren interpretazioa, Konstituzioarena eta Estatutuarena. Normalkuntza legearen 5. artikulua, hiritarren hizkuntza eskubideak zehazten direnekoa da, hain zuzen, helegitearen pean ipini direnetako bat, bere osotasunean.

Azken finean, euskara gaztelaniaren maila berean legalki jarri nahi izatearen (hau da, euskara obligazio mailan jartzearen) kontra edota administrazio publikoan euskara bakarrik erabiltzeko eskubidea edukitzearen kontra doa funtsean helegitea.

Hitz batez esateko, euskarari benetako berdintasuna —zer esanik ere ez, lehentasuna— ematea eragotzi nahi da: egoera diglosikoa ezartzen da, beraz.

Sintesi gisa, ondoko puntu hauek nabarmendu behar ditugu:

— Konstituzio espainolak berak ezartzen du euskararen diskriminazioaren oinarria.

— Konstituzio espainola Euskararen egoera minorizatuaren legeztatzen ez da: Euskararen ofizialkuntza hori «Espainiako nazionalitate» batetara baztertzea da funtsean.

— Konstituzioak erdararen menperapen historikoa legeztatzen du.

— Autonomi Estatutuak, Konstituzio horretan oinarrituak eta horren araberrakoak, Euskal Herriaren egoera diglosikoa onartzen du funtsean.

— Autonomi Estatutuak euskararen normalkuntzaren ikuspegi individualista ezartzen du, askatasun pertsonalen izenean. Euskara Espai-

niako hizkuntza nazionala da, baina ez da Euskal Herriko hizkuntza nazionala.

— Horregatik, Autonomi Estatutuak ez du euskararen normalkuntzarako politika nazionala egiteko biderik uzten.

— Hizkuntzaren lurraldetasun-printzipioa gaztelaniarentzat baieztatzen da, estatu osorako; euskararentzat estatutu pertsonala baieztatzen da, hiru herrialdeetarako bakarrik; Nafarroan eskualde batzuetarako bakarrik.

— Euskararen normalkuntzarako oinarritzko legea Konstituzioaren eta Estatutuaren umea besterik ez da; eta horien interpretazio zabalxea egin duen orduko, Konstituzioaren kontraktatzat jo da.

Gogoeta mindu hauek bukatzeko, I. Müller-en hitzak gogoratu behar ditugu: «Euskararen patua aldatzeko egin daitezten ahalegin guztiek ezingo dute fruiturik eman, euskarak bigarren mailako hizkuntza izaten jarraitzen duen bitartean eta lurraldetasun-printzipioaren bidez babestua ez den bitartean» (aip. art., 35. or.).

Eta Ll. Ninyoles-ek dioenez, hizkuntza batek lurraldezko estatutua duen bitartean, eta besteak estatutu pertsonala, ordezkapen-prozesua segurua eta geraezina da (Ik. *Estructura social y política lingüística*, 162-163 or.).

4.5. Euskal Herriko K.A.a: Euskararekiko erakundeak

Euskararen estandarizazioari eta modernizazioari buruzko kapituluetan hizkuntzarekiko erakunde batzu aipatu eta azalduko dira, batzu ofizialak edo publikoak, beste batzu pribatuak, baina zerbitzu publikoa betetzen dutenak: Euskaltzaindia, Filologi Fakultateak, Administrazio-Eskolako Euskara-Saila, Itzultzaile-Eskola, Elhuyar, UEU, UZEI. Hauen instituzionalpenaren eta onarpen publikoaren arazoa han azalduko da.

Hemen aipamen labur bat besterik ez da egingo: aurrenik, Eusko Jaurlaritzaren beraren bi erakunde orokorrena; ondoren beste zenbait erakunderena, euskararen normalkuntzaren hiru sektore nagusien arabera: Irakaskuntza - Administrazioa - Komunikabideak. Eta Helduen Alfabetatze eta Berreuskalduntzerako Erakundea (HABE) aipatuko dugu azkenik, kontutan edukiz erakunde guzti hauek ere beren aipamen eta azalpen zabalagoa izango dutela dossier honen beste kapitulutan.

Administrazio publikoak ofizialki sorturiko edota publikotzat onaturiko erakundeez ari gara hemen, ez erakunde herritarrei buruz, administrazio publikotik laguntza eta babesba hartzen badute ere.

— **Euskararen Aholku-Batzordea.** 1982an sortua. Horren eginkizunak dira: Euskarari buruzko aholkularitza ematea Lehendakartzari, euskararen plangintza lantzea eta plangintza horren koordinazioa. Orain arte kaleratu duen dokumentu bakarra zera da: *Euskararen politikarako oinarriak*.

— **Hizkuntza-Jaurpidetzarako Idazkaritza.** 1983an eraikia. Beroren xedeak dira: Administrazio publikoaren euskararen politikaren koordinazioa eta zuzendaritza. Bi zerbitzu ditu barnean legez: koordinaziorako eta programaziorako. Kontseilariordearen maila du idazkariak.

— **IRALE** eta eskola. Irakaskuntzako euskara normaltzeko sorturiko erakunde espezifikoa da, eskolako irakasleak gaitzeko, beren gaiak euskaraz eman ahal izateko.

— **Administrazio publikoko itzultzaileak, zerbitzuak eta kabinete teknikoak.** Komunitate Autonomoko Diputazioetan eta hainbat udaletan bada itzultzailearen zerbitzua. Era berean, azken bi urteotan udal batzutan euskara-zerbitzu eta kabinete teknikoak sortu eta eratu dira. Administrazioari buruzko kapituluari aipatzen dira luzeago horiek. Ik. Dossieraren 2. parte, 5.4.2. eta 5.4.3.

— Komunikabideetako euskararen normalkuntzarako erakundeak. **Euskal Telebista**, eta **Euskadi Irratia** dira bereziki nabarmentzekoak hemen. Antzerkiaren mundurako, berriz, **Antzerti**.

— **HABE.** Helduak alfabetatzeko eta euskalduntzeko sorturiko erakunde, orain dela lau urte. 1983an, berriz, Euskal Herria euskalduntzeko eta alfabetatzeko erakunde publikoa izan beharrean, alor horretan diharduten bestelako erakundeak kontrolatzeko eta horientzako laguntzak bideratzeko erakunde ofizial bihurtu da gehienbat. AEK organismo herritarrekin konkurrentzian sortu eta sartu delarik, hainbat istilu eta tirabira gertatu dira azken urteotan bi erakundeen artean. Horretaz luzeago hitzegin da gaiari dagokion kapituluari.

Euskal administrazio publikoen eskuetatik eta euskararen estatutu juridiko «berria»ren gainean, euskararen normalkuntzarako zenbait erakunde espezifikoki sortu baldin bada ere, ohar kritikoki batzu egin beharra dago:

— Oraindik euskararen normalkuntzaren hainbat alderdi gelditzen da, administrazio publikoak benetan aintzat hartu ez dituenak. Beste hainbat erakunde publikoren premia dago, eta ez derrigorrez ofizialena.

-
- Euskararen normalkuntzarako plangintza orokorrik gabe eraiki dira erakunde horiek, premia sektorialeiei bakoitzak bere aldetik erantzuten dielarik.
 - Euskararen normalkuntzan diharduten hainbat erakunde herritar, publikotasunaren asmoa eta dinamika daramatenak, ez dira gehienetan aintzakotzat hartu, horiei onarpen eta estatutu publikoa emateko. Alderantziz, baztertu eta «limosna» moduko laguntzaz nolabait mantendu ditu administrazio publikoak, kontrolatzerik izan ez duenean.